

САВА ДИМИТРИЈЕВИЋ

I

У свечаном четвороброју *Нашег стварања* 4/2003, у одредници „Белешке о ауторима”, уз име Саве Димитријевића стоји: Сава Димитријевић, књижевник. Рођен 1938. у Лесковцу. Књиге прозе: *Свеће у снегу*, *Баче поголеме од сокаци*, *Камењ на памет* и *Подсисарчани*. ТВ драме: *Господин Клео* и *Мој ујак чудо од детета*; позоришна драма: *Верглаши* и драмски текст у рукопису: *Ће се жени Мика Дуз*. Живи у Лесковцу. И он, Сава Димитријевић, мој колега, дугогодишњи новинар Радио Лесковца, сматра да ова одредница довољно казују о њему! Да му поверујемо. Уз широки осмех, и неку врсту само њему разумљиве журбе, на моје питање о његовом животу и раду, каже: „О томе све најбоље зна Тома!”¹

Лако ме је убедио, јер знамо да је – тако! У том, дакле, свечаном броју (насловна страна је видно обележена крупним бројевима 1953-2003) Сава Димитријевић се нашао у добром друштву најбољих лесковачких, али и познатијих српских писаца чији су се радови ранијих година нашли у *Нашем стварању*, па су се, по избору главног и одговорног уредника Димитрија Тасића, били део новог одабира. Свечани број *Нашег стварања* – поводом пола века излагања - штампан је на више од 270 страна, а „*Изабране странице*”, односно прилози из ранијих бројевима, заузели су – 121 страну! Димитријевићу је неколико година био – директор Радио Лесковца, где је радио као новинар од оснивања, уредник Дневника и главни и одговорни уредник.

Сва Димитријевић рођен је 1938. године у Лесковцу. Професионални век провео је као новинар у листу *Наша реч*, Радио Пули и Радио Лесковцу. Аутор је бројних репортажа, а неколико серија и драма емитовано је на београдском и загребачком радију и ТВ. Приче су му објављиване у *Нашој речи*, *Политици*, *Освету*, *Нашем стварању*, *Истарском мозаику*... Неке приче и драме преведене су на италијански јези и изведене на Радио Копру.

Објавио је трилогију *Људи и сокаци старог Лесковца: Свеће у снегу* (1990), *Баче поголеме од сокаци* (1994) и *Подсисарчани* (1998). О старом Лесковцу такође говори дело *Бубњара из Славујев биоскоп* (2012), *Лесковачки дрвени трамвај* (2017), *Муџа мала* и *Мука и мерак* (2018). Године 1994. објавио је *Камењ на памет: дан када је страдао Лесковац“ (о бомбардовању Лесковца 6. септембра 1944)*. Осим овог романа, једина књига коју није написао на дијалекту је *Кућа доктора Данила* (о злочинима ОЗНЕ и партизана над Лесковчанима по ослобађу Лесковац, 2002. Живи и пише у Лесковцу.

¹ Сава Димитријевић мисли на Томислава Н. Цветковића, који је о њему доста писао и, за разлику од већине лесковачких писаца, који су крајње немарни, води педантну евиденцију, има богату документацију и библиотеку.

II

ЛЕСКОВАЧКИ ФЕЛИНИ - Литерарна појава Саве Димитријевића, половином педесетих година, у листу „Наша реч”, и у тек покренутом часопису „Наше стварање”(1953) значила је литерарно суочење са једним даровитим учеником лесковачке Гимназије².

Поред првих песама у листу „Наша реч”, часопис „Наше стварање” 1957. године, из броја у број, објавио је три приче Саве Димитријевића: „Дводинарка”, „Наш пољар” и „Црвено и плаво небо”. Од те 1957. године, до данас, Сава Димитријевић исписује свој не мали стваралачки опус писца хроничара, публицисте, репортера, драматичара.

За све оне који су слушали бројне радио репортаже, репортерске записе, незаборавну серију „Породица Недељковић”, читали Савине приче, гледали позоришну представу на његов текст „Вреглаши” на сцени Народног позоришта Лесковац – ваља рећи: да је Сава аутор више радио драма (емитованих преко Радио Београда, Радио Загреб, Радио Пуле, Радио Лесковца; да му је Телевизија Загреб емитовала два драмска текста: „Мој ујак чудо од детета” и „Госдин Клеон”, да је новинар испрва „Наше речи”, па Радио Пуле, а сада Радио Лесковца, да је више прича објавио у „Нашој речи”, „Нашем стварању”, „Политици”, „Освету” и „Помаку”.

Године 1990. у новопокренутој едицији „Наше речи” – Документарна проза, књига I, објављена је књига „Свеће у снегу” – људи и сокаци старог Лесковца, књига коју сам препоручио издавачима надахнуто:

„...Ово је књига медаљон – у правом, и преносном смислу; чуваће се истрајно, а читаће се страшно. Ово је књига сановник – толико је у њој нежних, дирљивих, лирских, изаплотних, ноћобдијских снарења, чежњи и надања... Овакву књигу могао је да испише само песник, сањар и снохватаца... Ово је књига која се пише једном, а листа увек при помену Лесковца и духовитих Лесковчана.”

У оквиру поменуте едиције - „Наша реч” објављује (1994) и другу књигу Саве Димитријевића „Баче поголеме од сокаци”, а те исте године, Удружење писаца општине Лесковац, објављује му трећу књигу „Подсисарчани” са поднасловом као и код две претходне књиге: „Људи и сокаци старог Лесковца”. Годинама већ, „Наша реч”, из броја у број, објављује надахнуте текстове Саве Димитријевића под насловом: „Из старог Лесковца”, текстове неуморног трагача, неодољивог заговорника, оданог штитника и брижног чувара свега типичног за Лесковац и Лесковчане. Сава Димитријевић је један од значајних писаца чија је претежна преокупација, нарочито последњих година, Лесковац и Лесковчани. Наравно, пре тога не заборављамо знамените Лесковчане који су своја најбоља дела исписивали „на лесковачком”: Сима Бунић, лучоноша српског позоришта („Дочек краља Милана у Лесковцу”), др Жак Конфино („Мој Јоцко”, „Моји општинари”), Наталија Арсеновић-Драгомировић („Лесковчанин у Паризу”), Сретен Динић („Наша работа”), Драгољуб Трајковић („Ладовинке и фотељке”), Добривоје

² Томислав Н. Цветковић, Сава Димитријевић – лесковачки Фелини, Помак, бр. 21/22, јули 2001, стр. 20.

Канисазовић („Лесковачке чарламе и заврзламе”), *Брана Митровић* („Искрице из Дубочице”)... Међутим, у односу на предратне завичајне писце Лесковчане – Сава је нешто особено; особеност његовог дела огледа се у задивљујућој хроничарској знатижељи и упорном настојању да осветли разгрананавање „стабла” Лесковчана – успех појединих породица и или суноврат других, те увећавање града и угледа његовог по ослобођењу од Турака. Обићи бројне улице и сокаке, разговарати са стотине Лесковчана, може само стваралац који осећа неизмерну љубав према своме граду и суграђанима и има одговоран однос према задатку који је себи поставио. Као заговорник Сава уме да доведе саговорника у ситуацију да исприча баш оно што је карактеристично за саговорника и његову породицу, као и за комшијске односе и градске ујдурме. Све књиге Саве Димитријевића писане су на лесковачком, и прича тече лако и лакореко, забавно и заводљиво у маниру осведоченог приповедача.

%

Сава Димитријевић, као и остали савремени завичајни писци Лесковчани: *Слободан Костић Коста*, *Раде Јовић*, *Ненад Кражић*, *Гордана Томић Радојевић* - показују својим остварењима да је изражавање у дијалекту и могуће, и да изазива знатижељу и у срединама у којима се не говори „по лесковчаки”.

Стрпљив саговорник, а издашан приповедача, Сава је литерарним умећем допринео да казивања саговорника буду живописна, занимљива и узбудљива. Он на суптилан начин одсликава дух старог Лесковца, „српског Манчестера”, нарави и менталитет доброћудних Лесковчана, шароликост чувене лесковачке чаршије, милозвучност лесковачког говора којим се Лесковчани служе и данас, и овде, и свуда где се нађу.

„У Лесковац кад дођеш – ил’ ће идеш од реку, ел’ према реку, а десно и лево су север и југ...”

%

Ваља поменути да лесковачки говор има своју граматику (аутор *Јован Јоца С. Михајловић*), и свој „Речник лесковачког говора” (аутор, професор *Брана Митровић*). Зашто не рећи и то да су књиге Саве Димитријевића спомене на стари Лесковац, кога више нема (у стварности), али га има у памћењу преживелих и потомака им, прерастајући тако у Незабрав! Моје казивање о писцу Сави Димитријевићу, и његовом делу насловио сам: „Сава Димитријевић – лесковачки Фелини”. Приклонио сам се напису „Мој приватни Фелини” извесног *Жарка А. Спасића*, објављеног у „Нашој речи” 20. септембра 1995. године, коме Сава, у посвети, поручује: „На Жарка Спасића што у Београд живи, а на Лесковац стално мисли и сања плескавице, ћевапи и кои ти незервативи на цкару.”³

III

БАЧЕ ПОГОЛЕМЕ ОД СОКАЦИ - Један од најпознатијих и најбољих лесковачких писаца *Сава Димитријевић*, дугогодишњи новинар и уредник Радио Лесковца, у књизи под занимљивим насловом „*Баче поголеме од сокаци*” (људи и сокаци старог Лесковца, Наша реч, уредник Михајло Дедић), записао је много занимљивих згода и незгода. Писао је језиком препознатљивим за југ Србије, односно лесковачки крај, а по властитом признању, све његове приче су - истините. Из те занимљиве књиге, која је можда и понајбоље дело Саве Димитријевића, издвајамо неколико прича које приказују дух старог, непоновљивог Лесковца и његове људе спремне на шалу, досетке и дружења.

%

Милан Мазнић воли да попије, а највише се весели у хотелу „Круна”. Цигани кд чујев да је у кафану - саберев се и цело Подворце иде да гледа како се Милан весели. Из Подворце је и музика сс трубача Шефкета.

-Марсељезу! Марсељезу ми свирајте! – казује Милан.

Шефкет и цела музика свирив му „Марсељезу” и било коју песму оће да чује. Милан је највише у друштву Душана Чолака, касапина, у дрвену касапницу над реку куде мос. И едев они и пијев и на Милана се пријела цигерица од теле.

-За тебе, Милане, ако треба и теле ћу да закољем! – казује Душан Чолак.

И ткој и направи - доведе теле, заклаше га куде реку, извадише из теле цигерицу и онакој још врућу испекоше гу на цкару куде ноћне ћевапције.

У поноћ Милан и Душан Чолак отидев сс фијакер у Светоилијску цркву. Милан улегне у дзвонару и повуче конопац и зазвони дзвонара у поноћ, дзмни дзвонара и од силно звонење град се пробуди и узбуни. Јер, дзвонара кд дзвони у тој доба и у било кое доба кд неје време за тој - тој је или узбуна или мобилизација. Ујутру, Милана викнев у општину и он плати казну што је у нић кд му нее време звонија дзвонару Светоилијску.

Милан много време проводи по кафане – ако га дом не испрати музика, ондак га пијаног донесе неки од пандури. У кафани му се пријатељи и други гости обраћају за лекарску помоћ.

-Докторе! – казуе му еднпут ники кафански гост – много кашљам, начесто сам заневаљаја, назеб ники може бити!

-Добро је кд кашљаш! - казује му Милан.

-Како добро, докторе! Кд ме уфати кашаљ не могу до ваздух да дођем!

-Е, сг ће видиш за које је боље да кашљаш него да не кашљаш! - казује Милан и наручује да дође фијакер. Седоше у фијакер и отидоше на Светоилијско гробље. На гробље искочише из фијакер и Милан казује:

-Јованееее! Јоване, кашљаш ли, бре, како си!

Ал, из гробље – ништа се не чује.

-Живадине! – вика Милан - кашљаш ли, Живадине, како си, бре, Живадине!

Из гробље - па се ништа не чује.

-Ете - казје Милан на онога што је пошја с њега из кафану - ете, чујеш нешто, јавља ли се ники, жали ли се ники на кашљање, чу ли се Јован, јавља ли се Живадин!

-Не чујем ништа! - казује онј човек - не чујем ништа и ники се не јавља!

-Ееее! - вика Милан Мазнић - и не мож ги чујеш - они не кашљав и нема ги више. А ти кашљаш и туј си. Добро је. См ти кашљај и ништа се не секирај!

%

Тома Ципулка кд се напије цели штосеви паре од иљадо и две иљаде фрља у шпорет. У јесен закла свињу, направи вешалке и спржу и викну Бошка Јаћимовога, Леку берберина Каракеју, а њи се нагњете и Мика Каракеја. На астал све што од свињу може да буде - изнесе се. Жена на Тому Ципулку донесе бокал од три четири кила вино – ладно, дирек из бчву у подрум, пени се. Она донесе - они попише. Савка донесе и други болак - они га попише, побрго него онј први. Бошко Јаћимов и Лека Какакеја - суви бурићи. Све што се изнесе на астал, а нее вода – они одма попиев. Тома Ципулка казуе:

-Савке, донеси други бокал!

-То је трећи! - казује Савка.

-Добро, Савке, донеси трећи бокал!

Савка стоји пред врата, а Бошко Јаћимов казуе:

-А, не, не, Савке, немој да доносиш, више не можемо!

А Тома Ципулка диже руку па акну у астал - све се чаше окренуше наопачке.

-Па, добро, бе - вика Тома Ципулка - кој је овдена наређује и господари, мајку му! Савке - донеси! Ја сам газда.

У собу - зорт. Седиш туј и нема мрдање док Тома не каже да се иде. И ткој - до пладне едење и пијење!

%

Сава Димитријевић, тај испрени лесковачки новинар, приповедач и песник, записа: „Оној што је имало да буде - дође и беше!”⁴

IV

СТАРИ ЛЕСКОВАЦ САВЕ ДИМИТРИЈЕВИЋА - Чије фамилије нема у хроничарским записима Саве Димитријевића, тај ће тешко доказати да је Лесковчанин. Тако некако говоре у Лесковцу. А како и не кад Сава Димитријевић већ деценијама марљиво и предано бележи приче о људима и сокацима старог Лесковца, добронамерно завирујући преко плота у комшијске баче.⁵

Како у првој књизи своје трилогије обједињене речитим поднасловом „Људи и сокаци старог Лесковца“, „Свеће у снегу“, сам аутор каже, то је само покушај да се о људима који су постојали и још живе исприча понешто, и то њиховим аутентичним језиком и начином мишљења, о нечему што припада и њиховим животима и Лесковцу (стр. 7). Не претендује он да своје записе назове ни студијом, ни хроником, ни реконструкцијом живота. Једноставно, то је – прича! Истинита. Прича којој верујемо. Прича чији су ликови прави људи, који су ходали или још ходају улицама Лесковца. Оно што посебно привлачи пажњу јесте чињеница да су ову хроничарски записи (у недостатку боље терминологије, а за потребе ове анализе, жанровски ћу их тако одредити) писани, како рече писац, њиховим аутентичним језиком. Свака реченица потврда је лепоте и непоновљивости лесковачког дијалекта.

(...) Наслов друге књиге „Баче поголеми од сокаци“ могао би да буде заједнички наслов читаве трилогије. Пробамо ли ову синтагму да „преведемо“ на књижевни језик, видећемо колико губи на значењу, које јој управо даје дијалекат: „Баште веће од улица“.

(...) Књига која затвара трилогију носи једноставан наслов, сасвим другачији од претходна два: „Подисарчани“. Већ на самом почетку јасно је одређена и (опет просторно) омеђена тема прича које је чине. Реч је о фамилијама које живе у сокацима подно Хисара, брда чија је историја нераскидиво везана за судбину града.

(...) Време тече, догађаји се полако одмотавају са непрегледног клупка званог живот. Лесковац се мења и опет остаје исти. Лесковчани се сећају, заборављају, домаштавају, препричавају. Сава Димитријевић слуша, записује, исправља, дорађује. И има права на то. Јер и он је један од њих.

4 О раду Саве Димитријевића писао сам (Данило Коцић) у Политици, аали и другим листовима и часописима и притом посебну пажњу посветио његовом познавању лесковачког дијалекта и уметничким вредностима његовим дела, која су својеврсна хроника старог Лесковца.

5 Милена Стојановић, Поглед из баче на сокак – Стари Лесковац Саве Димитријевића, Наше стварање, 3 – 4, 2008, стр. 117.

V

ПРЕ ЖИВОТА И ПОСЛЕ СМРТИ - Литерарна појава Саве Димитријевића, половином педесетих година, у листу *Наша реч*, и у тек покренутом часопису *Наше стварање* (1953) значила је литерарно суочење са једним даровитим учеником лесковачке Гимназије. Поред првих песама у листу *Наша реч*, часопис *Наше стварање* 1957. године, из броја у број, објавио је три приче Саве Димитријевића: „Дводинарка”, „Наш пољар” и „Црвено и плаво небо”. Од те 1957. године, до данас, Сава Димитријевић исписује свој не мали стваралачки опус писца-хроничара, публицисте, репортера, драматичара⁶

Најновије дело Саве Димитријевића, роман *Пре живота и после смрти* (Фестивал књижевности THINK TANK TOWN, Лесковац 2019) има своје јасне поруке, разоткрива болна сазнања и потврђује да је историја српског народа, дабоме и Лесковца, препуна трагичних догађаја о којим се деценијама – ћутало!

Писац, који је и сам проживео страхоте рата, послератне године немаштине и ћутања, поручује довољно јасно: „Оно што причам је измишљено – осим истине.“ Тиме је писац јаснога стила и порука које разоткривају све српско-српске поделе, ставио до знања да, ма колико си чинило нестварним, оно о чему се пише - догодило се!

Димитријевић, препознатљив у окружењу роднога града као изузетни зналац лесковачког говора, овога пута пише роман на „чистом“ српском језику. Та одлука, иако ће деловати као изненађење (јер су сва његова најважнија дела писана гласом завичаја), паживијим читање романа јасно је, као на брисаном простору, ауторова жеље да, језико „препознатљивим свима“, покаже како су страхоте рата и поратних година једнако драматичне и другде.

Јасна је порука једне од личности романа: „Шта ми знамо о ОНОМЕ што се није догодило.“ Тај јасан пишчев тон, исписан из дубине душе, разоткрива да се после рата догађају зверска убиства, али о томе није смело да се говори. „И све је трајало – дуго и мучно. Као и све друго када се зло, мржња и смрт нађу на истој линији, заједно!“

Биле су то године када су „падине оглувеле од лелека убијених по ливадама и жумарцима“ и када се - вратила тишина! То је драма о „склупчаном болу, о гласу који се не чује“, али – како вели писац - „ова књига није посвећена онима који су страдали, већ свима нама који не смемо да заборавимо оно ШТО СЕ НИЈЕ ДОГОДИЛО“.

Могли бисмо да се питамо, док читамо ову књигу у којој су личности заробљене стрепњом, тугом и немаштином, „да ли живимо на полеђини живота, оног који једино имамо“. Укратко, да поново цитирамо аутора: „Може ли се прошлост вратити из будућности?“

Димитријевић, дакле, пише о времену када је спасоносна формула опстанка „прегласно ћутање“, као крик који се не чује, јаук који желимо да зауставимо у грлу“. То је недоба када је „тишина долазила из развалине“ и та тишина, што је брже трчала, била је све гласнија.“

Мајсторски, као ретко тако сугестивно од савремених српских писаца, описује „време које је непоуздано“ и године где су „сумње свуда“. Јер, „зле очи и опаке речи су у дослуху“ и, како би

⁶ Томислав Н. Цветковић, „Сава Димитријевић – лесковачки Фелини“, *Помак*, 21, 2001. године.

народ рекао „два без душе – трећи без главе“. Било је то време опасних подвала када појединцима не би требало да се говори „ништа, па ни то НИШТА.“

Пре живота и после смрти, иако говори о времену страдања „непријатеља“ при крају и неколико година после Другог светског рата, има разуђен ток, а како аутор наводи, писан је на релацији Лесковац – Пула – Лесковац, 2016 – 2019.

У њему се испреплетене многе приче, исписана драма коју су створили „ослободиоци“ у граду, али и у месту стрелишта, Славнику. Аутор записује сасвим прецизно: „Једанаестог октобра 1944. године у град су ушли партизани. Одмах су почели са масовним хапшењима „народних непријатеља“ и „издајника“ и већ првих дана многи од њих су ЛИКВИДИРАНИ. Онако, по партизански“. Међу белешкама, која је водио, читамо записе о масовним стрелјањима. Била је рана јесен, пред крај октобра 1944. када је то почело.

Записаће аутор причу Илије Златковића аугуста 1965. године о „нашој кући где је ОЗНА била и о ономе што се укратко може назвати „прекоманда“, односно убијање у ноћима када су се сударале сенке.

Роман *Пре живота и после смрти* има две целине: „Уместо пролога и краја“ и „Пре живота и после смрти“ – пет поглавља. У сваком од њих пролазе људи оденути ћутање, страхом и нестрајањем пред бајонетима „ослободилаца“. То је тај главни оквир трајања. Дуго би требало наводити све личности, али се описом посебно издвајају Азарије Баторевич, који је пребегао из Русије, затим Оливера, Станислава, сестра Евгенија, која је такође пребегла из Русије са двадесетак монахиња из исгог манастира. Ту је и читава галерија ликова, пишчевих пријатеља који су испредали приче у посластичарници, али и трагични, убедљиво приказани ликови Распопа и Ћутолога. Посебно су сликовито испредане приче о монахињи Катарини, која „није имала времена ни да најави смрт, ни да се опрости од живота“.

Ово је, дакле, књига о „онемелом, глумом окамењеном времену“, како би рекао Михис, „аутобиографија о другима“ и времену над којим стоји питање занемело у своме болу: „Шта ми знамо о ОНОМЕ што се није догодило!“

Сава Димитријевића, како с правом оцењује др Саша Стојановић, уредник, „жива је легенда лесковачке публицистике и најпедантнији хроничар старог Лесковца.“ Јер, да завршим оценом Томислава Цветковића: „Писао је језиком препознатљивим за југ Србије, односно лесковачки крај, а по властитом признању, све његове приче су - истините. Чије фамилије нема у хроничарским записима Саве Димитријевића, тај ће тешко доказати да је Лесковчанин. Тако некако говоре у Лесковцу. А како и не кад Сава Димитријевић већ деценијама марљиво и предано бележи приче о људима и сокацима старог Лесковца, добронамерно завирујући преко плота у комшијске баче.“

Због тога и ово дело треба, уверен сам, разумети као добронамерну „слику упозорења“ о „српско-српским поделама“ које су нас – прескупо коштала. Сава Димитријевић, изузетни хроничар минулих година бола, новинар по опредељењу, а писац по вокацији, није ништа друго написао осим романа *Пре живота и после смрти* урадио је довољно за прекратко људско трајање.⁷

7 Д. Коцић, *Пре живота у после смрти*. Напомена: Оно што причам измишљено је – осим истине! (Фестивал књижевности THINK TANK TOWN, Лесковац 2019), Нова наша реч, децембар 2019. Напомена: Сава Димитријевић, један од највећих лесковачких књижевника и новинара, најбољи зналац духа старог Лесковца, за свој изузетно успешан рад никада није

VI

ВРАТИ МИ СЕЋАЊЕ КОЈЕ НЕМАМ - У својој новели “Врати ми сећања која немам” Сава Димитријевић поново изненађује читалачку јавност приповедачким поступцима; за разлику од претходних књига, са часним изузетком романа “Пре живота и после смрти”, у којима је оштрим и стрпљивим пером истрајног хроничара нашег града прибележио скоро све што заслужује да остане упамћено, овог пута се у немирне воде приповедања отискује на сасвим другачији начин. Толико другачији да се ново писаније “безобразно” шета уском ивицом експеримента; свесно да “и пад је лет”, али и без жеље да од “летења” одустане.

Историјат завичајних “писања & пишања уз ветар” против доминантних књижевних форми и образаца довољно је дуг да се дело Саве, у ствари, само надовезује на већ постојеће буне против дахија уврежених књижевних поступака. Наш град је имао једног Николаја Тимченка чија је промишљена перцепција и акрибична књижевна егзекуција подигла естетско-етичку летвицу свим будућим есејистима; Тимченкова деконструкција постојеће књижевне теорије морала је да остане “непримећена” зато што је задирала у окоштале књижевне торове и задригле политичке забране. Лесковац има још једног Стојановића чија аналитична куражност устоличава овај град на мапу насеобина у којима живе храбри и мудри људи; има, врло незаслужено, тог Јовицу Тхе Греат Стојановића у галерији талентованих са овим презименом (хвала Богу, није ми никакав род!) чију непресушну (и хвала Богу, незалечену!) “скрибоманију” морамо посматрати само као дарове Муза, дужни према себи и будућим поколењима да те поклоне оберучке прихватимо. Ту су још и Биљана Мичић чији есејистички и критички опус одавно привлачи позорност правих поштовалаца метода искрене и мудре перцепције књижевног дела, прерано преминули Драган Тасић који нам је тек (али на какав диван начин!) одшкринуо врата своје критичарске перцепције постављајући “домаће задатке” за све оне који се тек пењу на склиску палубу херменеутике, доследни Драган Радовић који се у критику упуштао стидљиво и тек повремено, али довољно да остане упамћен по анализама којима се мало шта имало приговорити, потом Вјачеслав Нешић што својим луцидним позоришним критикама показује да више зна о театру него они којима су “даске које живот значе” посао од кога живе, неуморни Данило Коцић чије ће хрестоматије о књижевном животу нашег града тек добити признање које заслужују, као и млади Лука Стојановић (ах, ти Стојановићи!) чије време, а и заслужено место, тек долазе. Сигурно је да постоје и они чије дело аутор ових редова није довољно спознао (меа цулпа, даме и господо, меа махима цулпа!), али то је укалкулисани ризик коме се може приговорити скоро све; осим задњих намера.

добило Октобарску награду Града Лесковца!!! Сава Димитријевић приповеда један занимљив случај око Октобарске награде града: “Да се мало нашалим с оним што се заиста догодило... Пре тридесетак година, доктор Драган Стојановић Нарцис ми је испричао да је у општину однео писмени предлог да ми се додели Октобарска награда уз образложење да сам објавио доста књига о људима и сокацима старог Лесковца... И док је он то предавао секретарици председника општине, наишао је неки “УВАЖЕНИ ФУНКЦИОНЕР” и питао о чему се ради и шта то подноси... Нарцис му је објаснио да подноси предлог да се Сави Димитријевићу, писцу о старом Лесковцу, додели Октобарска награда... А тај уважени друг јер рекао: Шта, па ја знам ту будалу... зар њему да дамо Октобарску награду! И скидао се од смеха. И Драган је повукао предлог и изашао из канцеларије... То ми је Драган лично испричао и заједно смо се смејали на Широкој чаршији... – присећа се тод догађаја Сава Димитријевић, велики лесковачки књижевник и новинар, који и у годинама „трећег доба“ интензивно пише нове књиге. П.С. Имаш моје одобрење да ову анегдоту, уз наравно твоју обраду, и објавиш... Ево је, пријатељу! Објавио сам онако како си написао. Времена... времена... времена... Сава Димитријевић свему додаје коментар: „ОДБИО БИХ АПСОЛУТНО... ЈЕР ТО ЈЕ ДАН ЖАЛОСТИ ЗА ЛЕСКОВАЦ, А НЕ ДАН СЛАВЉА...”

Суштинско питање свих књижевних експеримената своди се на вечиту дилему има ли уопште нечега новог под капом небеском; у суштини и нема, али ако је свако време нови небески оквир што подразумева и нове овоземаљске околности, онда мора да се призна да књижевност увек почиње испочетка. Али, шта то заправо Саву Димитријевића устоличује на трон експериментатора каквих овај град одавно није имао? Најпре упорност (старатајка сваког успеха, зар не?) током помних истраживања, кондитио сине quа non сваке озбиљне стварносне прозе, хиљаде сати обављених разговора и још толико километара магнетофонске траке, хектолитри испијених кафа и тучтешки товари наглавачке изврнутих судбина; потом стрпљење (парче францисканске мудрости којом се прихватају ствари које не могу да се промене!) да се прибележи благо откривено испод прашњавих наслага лепих и тужних година; на крају способност (она ренесансна Вирту којој само Фортуна, и то понекад, може да доака!) да се замршено клупче историје једног града размрси до последње петље, да се разлучи привидно битно и условно небитно, одвоји наизглед истинито (шта год то значило!) од онога шта је претило да постане “службена истина”. Тек после оваквог рударског / ткачког / надничарског посла, у сваком смислу тог појма, било је могуће приступити филигрански осетљивом процесу стварања приче.

Међутим, није “нова (стара) реалност” оно шта једино одликује Димитријевићево писање; на истините чињенице било је неопходно накалемити дозу разбокорене маште која, прихваћена од истине и само истине (понављам: шта год то значило!), овом рукопису дарује и постмодерну варијанту. Ту су сви неопходни састојци: прича у којој је ауторово виђење само једно од могућих, нестално сећање око кога се све врти, спремност да се нађе златна средина између борхесовске концизности и маркесовске имагинативне разиграности. Нешто ново? И да и не. Уколико је истинита, врло приватна теорија аутора ових редова да је “Нови завет” најстарије постмодерно дело, и да га у стопу прате и Сервантесов “Дон Кихот” и Куросавин “Рашомон”, онда овај несвакидашњи поступак и није новина у буквалном смислу ове речи; али, уколико се озбиљније сагледа изнуђена, теоријом наметнута строга подела на само стварносну прозу и само постмодерна чинодејанија, онда овај рукопис заиста помера неке границе; и то не само стваралаштва у Малом Манчестеру.

Стварајући експлозивну смешу сачињену од две данас доминантне форме књижевне нарације, Димитријевић је понекад принуђен да жртвује фабулу у име лепоте приповедања, ет вице верса; некада је радња та која постаје привидно постављена на жртвеник, некада чињенице бивају жртвоване у име “проточности” коју свака добра књига тражи. При чему та искусна конкубина, што се спремно и раздрагано одазива на службено име “материјална истина”, врло лако травестира у апсурд у коме стварни живот делује претерано док, с друге стране, никаква претераност не може да досегне висине обичних, људских фатума. Зато нам преостаје да читамо Саву Димитријевића, радознали да видимо којим ће све правцима ширити његова дијагноза од које сви ми болујемо: претворити личну муку и дерт у колективно сећање, подићи трагику индивидуалних судбина на олтар општег, во вјеки веков у световну фреску овековечити тешку муку и још тежу срећу.

Испричати причу, по сваку цену!⁸

⁸ Саша Стојановић, поговор за књигу *Врати ми сећања која немам* Саве Димитријевића. (ФБ страници Саше Стојановића Чарлија). Саша Стојановић: Сновиђења свет(овн)ог Саве Димитријевића или На југу нешто ново.“

VII

ЛЕСКОВАЦ У АНЕГДОТАМА – НЕ СЕ ЗНАЈЕ ЗАРЕ ИГРА - У Лесковцу, који је између два светска рата добио назив „српски Манчестер“ због текстилне индустрије која се овде брзо развијала, познат је и по многим људима спремних да се нашале на свој рачун. Лесковац је познат и по томе што су се овде „одомаћиле“ многе анегдоте“, а свакако су најчувеније оне везане за чувеног фудбале Зарета и такође познатог адвоката Тодора Тошићу. Најтачнију верзију анегдоте о Зарету записао је вистрени новинар Сава Димитријевић, најбољи зналац „духа старог Лесковца“. Ево те духовите, али истините анегдоте коју је на „чистом лесковачком дијалекту“ записао Димитријевић у његовој књизи *Лесковачки дрвени трамвај*.

Син на Мику Лудајку – Заре постаде фузбалер какв у Лесковац до тг а ни до сг нее бија. Заре је даваја голови – кд си оће и одокле си оће. Играја је за Дубочицу и у Лесковац се не памти да је била утакмица, а да Заре нее даја гол. Само се нее знало колко ће гола да да – дл едн, ел два, три... ел па пет и повише. Па се у Лесковац и дн днс вика: „Не се знаје – Заре игра!“

Кад је Напредак из Крушевац гостоваја у Лесковац – на туј утакмицу татко на Заре Мика Лудајка и Лемби кладив се с кафецију Гуштера да Заре – у прво полувреме неће да да гол! И Гуштер гим узме паре, јер је Заре у прво полувреме даја – два гола. Да би поврнули паре Мика Лудајка и Лемби опкладив се сс Гуштера да Заре у друго полувреме – неће да да гол. Гуштер прихвати и ову опкладу. Лемби је бија главни за клађење и у паузу за друго полувреме дође код Заре у свлационицу и каже му:

– Заре, немој да даш гол у друго полувреме – твој татко се кладија сс Гуштера у две иљаде – да неће даш гол, а и ја га помажем у туј опкладу. Ти си и онакој у прво полувреме већ даја два гола, а у друго полувреме немој да даш гол, други неки нека ги давав, али ти – немој! Иначе ће ти татко изгуби опкладу!

Заре обећа на Лемби „да ће води рачун и да неће да да гол!“

Ал, чим поче друго полувреме, Заре забрави на оној што је обећаја на татка Мику Лудајку и Лемби.

- Играмо ми, Лука Пачавра – изводи корнер, каже Заре. У шеснаестерац – гужва, мување, гурање! И Лука набаци високу лопту, лопта пребаци постављени зид, ја рипнем и с главу – убацим лопту у гол. И рипнем од радост што сам даја гол и пођем на куд центар – играчи ми честитају што сам даја гол. Кад сам турија лопту на центар сетим се које ми је рекја Лемби и ударим се с руку по главу: „Леле, реко, сг ће ме татко и Лемби пребијев!“

Мика Лудајка је први рекја: „Заре игра – не се знаје!“

Тој на Заре остаде као надимак, а на Лесковчани је тој и дн днс пословица кд оћев да кажев да је све неизвесно и да ништа нее сигурно – док не буде сигурно! А Мика Лудајка је тој рекја кд се играла првенствена утакмица Власина и Дубочица у Власотинце 13. марта 1955. године. Дубочици је била потребна само победа да не би испала из Нишки потсавез, а на Власину је било довољно да игра нерешено да би остала у Нишки потсавез. „И цел Лесковац се дигне да иде на

туј утакмицу. Још од собајле Лесковчани су ишли у Власотинце – се бицикле и коњска кола, али највише – пешке. Онија који су имали паре и срећу да добијев место – у Власотинце су се одвезли у дваес два камиона Доца који смо добили од Американци. Пошто игралиште у Власотинце нее било ограђено, него су около била лојза, из Лесковац је у Власотинце отишла и коњичка милиција да одржава ред на утакмицу.

Власина је највише стра имала од Заре и на неколко дана пред утакмицу на Заре су из Власотинце праћали поруке да не дођује у Власотинце: „Немој, Заре да долазиш – ће ти искршимо ноге!“ Ал, Заре се нее плашија и отиде да игра.

А почело је најгоре што може по Дубочицу – Власина је повела с три – нула и Власотинчани, који су у публику стојали поред Мику Лудајку, татка на Заре, почели да му се смејев и викав да је све готово и да Дубочица има да испадне из такмичење.

– Мико, вивк му, оде Дубочица из подсавез!

А Мика Лудајка гим вика: „Ааа, ће видите ви још! Не се знаје – Заре игра!“

Мика Лудајка је много волеја да се клади – ако ти даш иљадо динара Мика ти да – дупло! И он се се Власотинчани опклади да Дубочица неће изгуби од Власину. И – доби опкладу! Дубочица је победила Власину се четри према три, а сва четри гола даја је – Заре! Мика Лудајка узед паре на Власотинчани и вика гим: „Реко ли ви ја: „Заре игра – не се знаје!“

И тој на Заре остаде као надимак и дн днс!⁹

VIII

ПОЛА ВЕКА ПРЕЋУТКИВАЊА О САВЕЗНИЧКОМ БОМБАРДОВАЊУ ЛЕСКОВЦА
Две су велике несреће које Лесковчани деценијама носе у срцу као незалечене и неизлечиве ране. Прва је – када су савезнички авиони, 6 септембра 1944. године, на захтев партизана бомбардовали Лесковац. Град је порушен. Сматра се да је тада погинуло најмање хиљаду грађана, али тачан број погинулих никада није утврђен. О овом стравичном и злочиначком догађају ћутало се 50 година. Као да се оно што је било 6. септембра 1944. године – није ни догодило!

Угледни историчари Момчило Павловић и Верољуб Трајковић су поводом обележавања педесетогодишњице овог стравичног догађаја објавили књигу под насловом: „Савезничко бомбардовање Лесковца 6. септембра 1944. – студија и документи“. Књигу почињу питањем: Зашто пишемо о овом догађају? ЗАТО што нема трагичнијег дана у вишевековној историји Лесковца и по људским и по материјалним жртвама. ЗАТО што је локална и шира историографија прећуткивала овај догађај заташкавајући намерно или несвесно ово ужасно (не) дело изведено од Савезника у кординацији са партизанским вођством. ЗАТО што је у фрагментарном дотицању овог догађаја створена збрка око броја жртава, циља бомбардовања итд. ЗАТО што нудимо нове, досад необјављиване историјске изворе, сматрајући то скромним почетком и малим кораком у истинској науци који мора бити већи од свих досадашњих компилација направљених на ову тему.”

⁹ Данило Коцић, Магазин, Политика, Београд 2020. године

У истој књизи Миливоје Павловић и Верољуб Трајковић забележили су и сећања Живојина Николића на овај трагични догађај,, ... Грађани Лесковца, који су преживели страхоте бомбардовања, били су још увек заплашени и потиштени а многи и у жалости за своје најближе, који су погинули или настрадали од повреда у том бомбардовању. Око хиљаду недужних грађана Лесковца, уместо слободе, отишла је у смрт. Само неколико дана после ослобођења Лесковца, навршавало се и четрдесет дана од бомбардовања и погибије толиког броја људи. Сагласно црквеним обичајима, одржан је најмасовнији четрдесетодневни парастос погинулима у бомбардовању. Био сам и сам присутан на Светоилијском гробљу и мислим да никада није било толико народа као тог дана при одржавању парастоса.

Осим родбине, парастосу су присуствовали пријатељи, суседи и остали познаници погинулих. Светоилијским гробљем разлегао се плач, нарицање и лелек ..”

ТАЈ ЛЕКЕК НЕ ПРЕСТАЈЕ И ТА РАНА У СРЦИМА ГРАЂАНА ЛЕСКОВЦА НЕЋЕ НИКАД БИТИ ЗАЦЕЉЕНА!

На дан бомбардовања Лесковца 6. септембра „локална и шира историографија” – дежурни историчари режима који који је своје постојање градио на злочинима ликвидирајући „народне непријатеље” – редовно долазе код спомен обележја – чесму код Поште и „одаје почаст сенима погинулих.” Као да „историографија” не зна – ко је захтевао да се Лесковац бомбардује!

Друга несрећа уследила је месец дана касније. Када су ушли у Лесковац 11. октобра 1944. године – први „посао” „ослободиоца” био је да ухапсе и убију „народне непријатеље”.

Затварали су их по подрумима, а онда одводили у Славник и тамо убијали. Многи су живот изгубили на путу до Славника.

Један од сарадника – доушника „ослободиоца”, семенкар Селе каже: „Ја сам уапсија Копе Чаурче, па Мику Ђикића и још ники. И њи су одма ликвидирали. Дав ни налог и по налог апсимо. А онооо – пуна апса. Нее едн! Чим ги уапсив преко дн – увече у десет сата угасив сијалице и тој се изведев из затвор и стрељав се одма позади болницу – од Лудајци горе кд се иде за Доње Стопање. Туј су прву и другу партију стрељали. Туј је бија Мика Ђикић што је стрељан – за ништа! Нее бија непријатељ! Копе Чавурче – за ништа је ликвидирали. Трговац! И Мике Ђоре, фубалер што играше у „Момчило”, и њега су за ништа стрељали! У Славник је стрељана мнозина људи – у пичку материну! Нее едно за причање ..!” (из књиге Кућа доктора Данила). Грађани чије су родитеље, браћу и сестре, пријатеље и познанике ликвидирали, али и „историографија”, која је и овај догађај педесет година прећуткивала, постављају питање – где су гробови убијених! Којим су све путевима „ослободиоци” водили „народне непријатеље” до стратишта и где су та стратишта?

САВА ДИМИТРИЈЕВИЋ – ИЗАБРАНЕ ПЕСМЕ

ОЧИ ТВОЈЕ МЕ ГЛЕДАЈУ

Сањам ли –

Очи твоје ме гледају

Очи твоје ме гледају

А мене у речима нема

Мисли не могу да ме нађу

Изгубио сам се у твојем погледу

Очи твоје ме гледају

Руке да испружим не би те нашла

И да кажем оно што осећам

Глас мој до тебе не би стигао

Очи твоје ме гледају –

Нестаје све што ниси ти

И све је ту, а ничега нема –

Очи твоје када ме гледају

Очи твоје када ме гледају –

Ја долазим из сна,

А ти се враћаш у бајку

Сањам ли –

Очи твоје ме гледају.

ПРВА НОЋ, ДРУГА НОЋ... ЖЕНА

Ти си као радост, као јутро, као река, као срећа

Кад помислим да ниси, да те нема:

Враћаш се у мене као ватра

Прво мала, а после све јача, све већа!

Па кад те већ има

Кад ватра из усне пређе у вене

Нема више земље, нема више неба

И нема до тебе ни једне жене!

И све се пред тобом у пламен претвара

И у грчу губи

Па смо онда једно, па смо онда исто

Као обала кад обалу бљеском сунце љуби!

ТОЛИКО ТЕ ИМА У СРЦУ

Ако је живот само један тренутак у времену
Онда си ти тај тренутак због кога треба живети –
И чак и да хоћу
Тебе је немогуће заборавити –
Толико те имам у срцу

И док ти љубим руке
И уснама односим топлину
Са твојих меких дланова
За сећање које ће ме чекати –
Чак и да хоћу – не могу те заборавити

И кад би ме све мисли напустиле
Ти би остала
Јер и када те нема –
Ја те не морам тражити
Ти си увек у мојим мислима
И чак и да хоћу
Не могу те заборавити
Толико те имам у срцу

У ПЕТАК У ПЕТ

На овом углу овде одакле почињу мисли од
тебе и до тебе

Може бити подне, може бити вече, а могу да
падају и кише

Ал један ћечовек ипак дуго да стоји на њему
и да пита себе

Да ли те у петак у пет заиста никада неће бити
више.

Ова улица овде може протати уточиште и
пружити наду

Свим бродовима који не могу да нађу своје
луке.

Ал нема тог угла у овом граду

На којем ме у петак у пет за тобом неће
заболети рука.

У петак у пет враћају се сви прошли дани, а
тебе нема више.

И знам да све што је било опет иде од тебе
и до тебе

Само никако не могу да смирим у рукама себе

Јер знам да ће у петак у пет увек да падају
наше кише.

ДИВЉА РУЖА

Доћи ћу босих ногу табана незрелих
До жбуна у коме бујаш
Да ти ноктима засечем кору зелену
И усне вреле да ти положим на рану
Сву бујност и мирисавост да испијем твоју
Дивља ружо

Да ти корење уплетено откријем прстима
И ноктима да га засечем
И усне вреле да ти положим на рану
Сву дивљину да ти испијем за тренутак
Дивља ружо

Да ти груди зелене обнажим на сунцу
И усну врелу да ти положим на трње
Сву отпорност да ти кроз њега исишем
Дивља рушо

Јер бујност бих волео да будем
Да зрацима Сунца ухватим корење

И клијање бих да постане лудо
Да снагу земље одједном исишем
Дивља ружо

ОНА ДИВНА ЛЕТА

Шта хоћеш ти, љубави моја, што стално
долазиш из равнице
Када су около равни путеви, широке њиве и
танке међе
Када се тамо негде у плаветнилу зоре играју
плаве птице
И назиру изнад брда златне сунчане веђе?

Ово сунце овде пролази кроз шљивике и свуда
су модри пејзажи
И није као тамо у нашем, у старом добром
крају
Чујем ли то јутрос како ме то оно данво лето
на обали реке тражи
Или ме то само твоје очи овако заљубљеног
варају?

Као онда када су крај реке свици горели у
житу, у ражи

Твоје очи још увек горе у мени и на длановима
твојим играју се птице
Шта хоћеш ти, љубави моја, што стално
долазиш из равнице
Када су иза нас одавно већ остале све постаје
и далеки модри пејзажи?

ПРИЈАТЕЉУ ЗА РОЂЕНДАН

Сутра ћу изаћи ван села
И набрати букет родних њива које су
скласале у поље

Од тврдиx мишица копача и мотика
нахрањених снагом
Испешћу велии венац и надојити га знојем
Да не увене од оног часа када ћу доћи

Од велике ширине пољазаграбићу прегрш
утрина
да јако прсне блејање оваца, мук крава и
песме чобанске

Записаћу све то сунцем у срце
И претворити га у мало трајање

Да не изветри до оног часа када ћу доћи

Кад сутон загризе плавим зубима поље
село ћу моје урамити у грудима да ништа не
заборави

Очима ћу заграбити рало и као звезду га
спустити на десни длан
И доједрити првим ветромкоји иде из села
у град!

